

Radosław Gross

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Rok 1989 w lokalnej perspektywie. Przykład Lidzbarka Warmińskiego

Streszczenie: Wydarzenia, do jakich doszło w kraju w 1988 i 1989 r. nie były obojętne dla mieszkańców lokalnych społeczności, w tym także społeczności zamieszkującej Lidzbark Warmiński. Wywarły wpływ zarówno na postawy mieszkańców miasta, które od jesieni 1988 r. zaczęły się wyraźnie radykalizować, jak i na reakcję na to zjawisko lokalnych władz partyjnych i administracyjnych. Z perspektywy komunistów głównym środkiem, mającym wówczas prowadzić do utrzymania władzy przez ich partię w kraju (i zarazem w mieście), a jednocześnie do uspokojenia sytuacji społecznej, miały być częściowo wolne wybory do sejmiku i wolne wybory do senatu. Artykuł dotyczy zmian w polityce lokalnych władz w Lidzbarku Warmińskim w 1989 r. wobec przemian zachodzących w Polsce od jesieni 1988 do początków 1990 r., a także w obliczu pogarszających się nastrojów społecznych w mieście. Przybliży główne wydarzenia i zjawiska, które wystąpiły wówczas w Lidzbarku Warmińskim, w tym także rodzące się postawy opozycyjne i oddolne inicjatywy mieszkańców.

Słowa kluczowe: rok 1989, „okrągły stół”, wybory czerwcowe 1989 r., Lidzbark Warmiński

Wprowadzenie

Źródeł przemian dokonanych w 1989 r., także w skali lokalnej, należy upatrywać w przemianach zachodzących w kraju co najmniej od 1980 r. Jak się dziś wydaje – poza sytuacją międzynarodową – głównym czynnikiem dokonujących się zmian był nieefektywny i niereformowalny w realiach komunistycznego systemu gospodarczy, czego wyrazem były cykliczne kryzysy¹. Próbę wyjścia z kryzysu po „gierkowskiej dekadzie”

¹ J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995, s. 241–141; T. Kramer, *Rynek-reforma-równowaga*, Warszawa 1989, s. 94; A. Müller, *Główne kierunki przeobrażeń gospodarki polskiej*, w: *Kierunki i możliwości przezwyciężenia kryzysu gospodarczego w Polsce*, red. A. Müller, Warszawa 1993, s. 51.

podjęto po wprowadzeniu stanu wojennego², kiedy to władze drakońskimi środkami dążyły do podniesienia produkcji i przywrócenia równowagi rynkowej – tzw. pierwszy etap reformy gospodarczej. Jednym ze środków zastosowanych przez rządzących było podniesienie cen, co w połączeniu z niedostatecznym zaopatrzeniem doprowadziło do drastycznego spadku stopy życiowej społeczeństwa. W 1982 r. ceny na żywność wzrosły aż o 241%, a na energię i opał o 171%. Siła nabywcza społeczeństwa spadła o 30%. Wyrazem tego zjawiska w kolejnych latach był szybszy wzrost wartości sprzedaży od wzrostu dochodów nominalnych. W efekcie przeciętna płaca w 1986 r. była niższa o 14% niż w roku 1981, przy jednoczesnym wzroście wydajności o 22%. Innymi słowy władze uciekając się do środków nadzwyczajnych, zmusiły społeczeństwo do większego wysiłku, za który otrzymało ono niższe wynagrodzenie niż przed pięcioma laty³. Siłę nabywczą obniżała także inflacja. Według danych GUS wskaźnik inflacji liczonej rok do roku w 1981 r. wyniósł 21,2%, a w 1982 r. już 100,8%⁴.

Fatalne zaopatrzenie rynku, rozszerzona reglamentacja podstawowych artykułów konsumpcyjnych, mimo wzrostu cen (m.in. reglamentacją objęto wówczas według norm miesięcznych: cukier – 2,5 kg, mięso i przetwory – norma podstawowa 2,5 kg, czekolada i wyroby czekoladowane – tylko dzieci i kobiety w ciąży 100–200 g, alkohol – 0,5 l wódki, z możliwością zamiany na czekoladę lub kawę, papierosy – 12 paczek z możliwością zamiany na słodycze), spadek realnych płac, wywoływały powszechne niezadowolenie społeczne. Drastyczne posunięcia gospodarcze wprowadzone w okresie stanu wojennego, już od połowy lat osiemdziesiątych przestały jednak przynosić efekty. Próby reform po części ograniczyły dekrety stanu wojennego, po części wewnętrzny opór konserwatywnego skrzydła w łonie PZPR⁵. Na przełomie 1986 i 1987 r. ponownie zaczęły pojawiać się znamiona kryzysu, będącego efektem nieracjonalnej organizacji i wysokich kosztów produkcji, wysokiej energo- i materiałochłonności, braku rozwoju opartego o inwestycje w infrastrukturę gospodarczą, braku dopływu nowoczesnych technologii,

² Pierwsze działania zmierzające do reformowania gospodarki podjęto już po protestach społecznych i fali strajków z 1980 r., gdy powołano rządową Komisję ds. Reformy Gospodarczej, która zajęła się opracowaniem projektów reform gospodarczych, zob. D. Grala, *Reformy gospodarcze w PRL (1982–1989). Próba uratowania socjalizmu*, Warszawa 2005, s. 91 i n. W pracach Komisji uczestniczyli także obserwatorzy „Solidarności” oraz kilkunastu jej ekspertów i sympatyków, zob. *Oświadczenie Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” w sprawie przebiegu prac nad reformą gospodarczą*, w: *Sprawy gospodarcze w dokumentach pierwszej Solidarności*, tom I: 16 sierpnia 1980 – 30 czerwca 1981, wybór, wstęp i opracowanie J. Luszniwicz i A. Zawistowski, Warszawa 2008, dok. nr 45, s. 163. Właściwą realizację reform rozpoczęto jednak po wprowadzeniu stanu wojennego.

³ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1980–2002*, Warszawa 2003, s. 78.

⁴ *Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskaźniki-cen/wskaźniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-roczne-wskaźniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych/> (dostęp: 16.11.2019).

⁵ J. Kaliński, *Transformacja gospodarki polskiej w latach 1989–2004*, Warszawa 2009, s. 25; zob. także: W. Baka, *Zmagania o reformę. Z dziennika politycznego 1980–1990*, Warszawa 2007, s. 49.

przy jednoczesnej dekapitalizacji majątku trwałego przedsiębiorstw państwowych⁶. Ponownie wzrosła również inflacja. Po jej spadku w 1985 r. do 15,1%, w 1986 r. wzrosła do 17,7%, a w 1987 do 25,2%⁷.

Od 1987 r. nowy wicepremier w rządzie Zbigniewa Messnera odpowiadający za gospodarkę, Zdzisław Sadowski, lansował „drugi etap reformy gospodarczej”. Zapowiedź większego udziału sektora prywatnego w gospodarce, niejasne zapowiedzi wprowadzenia elementów rynkowych nie przekonały społeczeństwa do nowego programu reform gospodarczych⁸. Poza tym zdziwienie kręgów opozycyjnych i niemałej części społeczeństwa budziła nazwa nowych koncepcji rządu, gdyż władze oficjalnie własnego programu gospodarczego podjętego w 1982 r. nie nazywały wcześniej „pierwszym etapem reformy”⁹. Istniały więc poważne obawy, że „drugi etap reformy” sprowadzi się do podwyżek podobnych do tych z 1982 r. Wyrazem braku akceptacji społecznej dla tych zamierzeń rządu były niekorzystne dlań wyniki referendum z 29 listopada 1987 r. Według oficjalnych danych w referendum wzięło udział 67% uprawnionych. Na pierwsze pytanie (dotyczące reformy gospodarczej) pozytywnie miało odpowiedzieć 44%, a na drugie (dotyczące demokratyzacji) – 46%¹⁰.

Jednak próby reform gospodarczych bez głębszych zmian własnościowych i politycznych nie dały spodziewanych przez rządzących efektów, a podwyżki z lutego 1988 r. przyniosły nieco odłożony w czasie efekt¹¹, który przejawiał się falami strajków w kwietniu i maju (m.in. Huta im. Lenina, Stocznia Gdańska) oraz w sierpniu 1988 r. Stała wówczas kopalnia „Manifest Lipcowy”, a wkrótce potem kilkanaście innych kopalń, port w Szczecinie, Port Północny i Stocznia Gdańska. Głównym żądaniem wysuwany przez strajkujących była ponowna legalizacja „Solidarności”. Władze świadome pogłębiającego się kryzysu gospodarczego, z którym nie potrafiły sobie poradzić i wzrostu niezadowolenia społecznego podjęły rozmowy ze stroną solidarnościową. 26 sierpnia 1988 r. gen. Czesław Kiszczak w telewizji wystąpił z propozycją rozmów przy „okrągłym stole” z przedstawicielami różnych środowisk społecznych, a pięć dni później (31 sierpnia 1988 r.) rozpoczął rozmowy z Lechem Wałęsą, które potem przeniesiono do ośrodka MSW w Magdalence i rozszerzono o grono innych osób.

Jednocześnie w miejsce gabinetu Messnera powołano nowy rząd, na czele którego stanął Mieczysław Rakowski (27 września 1988 r.). Nowy rząd zapowiedział dzia-

⁶ D. Grala, op. cit., s. 217–227.

⁷ *Roczne wskaźniki cen towarów i usług...*

⁸ A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2005, s. 103.

⁹ Władze dążyły do wytworzenia wrażenia w społeczeństwie, że odrębne reformy z lat 1982–1987 i rozpoczęta na przełomie 1987 i 1988 r. są w rzeczywistości jedną reformą, składającą się z powiązanych z sobą dwóch etapów, zob. D. Grala, op. cit., s. 16, 293–313.

¹⁰ Zob. „Życie Warszawy”, 30 IX – 1 XII 1987 r.

¹¹ Por. A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja...*, s. 124–125.

lania mające na celu poprawę sytuacji ekonomicznej w kraju. Jednym z kierunków tych działań miała być wolność inicjatywy gospodarczej znosząca ograniczenia w tworzeniu firm prywatnych oraz proces komercjalizacji przedsiębiorstw państwowych. Zmiany te tłumaczone względami ekonomicznymi w dużej mierze posłużyły do uwłaszczenia dotychczasowej nomenklatury partyjnej¹². Tymczasem rozmowy władz z przedstawicielami „Solidarności” nie dawały rezultatu, gdyż strona rządowa nie chciała zgodzić się na ponowne zalegalizowanie „Solidarności”. Zgodziła się natomiast na telewizyjną debatę Wałęsa–Miodowicz (30 listopada 1988 r.), licząc na propagandowy sukces. W rzeczywistości, w powszechnym odczuciu Wałęsa ją wygrał. Czując rosnące społeczne poparcie działacze opozycyjni skupieni wokół Wałęsy utworzyli 18 grudnia 1988 r. Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”, składający się z piętnastu sekcji tematycznych, który miał przygotować stanowisko strony społecznej w rokowaniach z władzami.

Ostateczna zgoda władz na ponowną rejestrację „Solidarności” nastąpiła podczas rozpoczętego w grudniu 1988 r., a zakończonego w styczniu 1989 r. X Plenum KC PZPR. Członkowie KC zgodzili się także na podjęcie rozmów „okrągłego stołu”, które rozpoczęto 6 lutego, a zakończono podpisaniem porozumienia 5 kwietnia 1989 r. Najważniejsze ustalenia dotyczyły ponownej rejestracji „Solidarności” oraz zgody na częściowo wolne wybory do Sejmu i w pełni wolne wybory do Senatu. W przypadku Sejmu 65% miejsc miało przypaść koalicji sygnatariuszy PRON (w tym: 60% – PZPR, ZSL, SD; 5% – Stowarzyszeniu „PAX”, Unii Chrześcijańsko-Społecznej, Polskiemu Związkowi Katolicko-Społecznemu), a 35% – bezpartyjnym¹³.

Sytuacja w Lidzbarku Warmińskim na tle wydarzeń w kraju z lat 1988–1989

Kolejne fale strajków i manifestacji robotniczych w kraju w 1988 r. nie pozostawały bez echa w poszczególnych jego regionach¹⁴. Z jednej strony wywoływały zaniepokojenie lokalnych działaczy partyjnych, obawiających się antyrządowych wystąpień społecznych, z drugiej ośmielały społeczeństwo do wysuwania bardziej stanowczych żądań wobec władz. Sierpniowe strajki 1988 r. skłoniły lidzbarskich aktywistów partyjnych do zwołania narady, podczas której omówiono ówczesną sytuację w kraju i w mieście. Strajki robotników w krajowych zakładach powodowały pewne zaostrzenie sytuacji również w lidzbarskich przedsiębiorstwach. Wobec rosnącej inflacji robotnicy coraz częściej zaczęli wysuwać żądania płacowe. Jednocześnie pogorszyło się zaopatrzenie rynku, co

¹² J. Karpiński, *Portrety lat. Polska w odcinkach 1944–1988*, Londyn 1989, s. 285–286.

¹³ *Porozumienia okrągłego stołu. Warszawa 6 luty – 5 kwietnia 1989 r.*, wyd. NSZZ „Solidarność” Region Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 1989, s. 7–9.

¹⁴ Nawet w takich regionach, jak Warmia i Mazury, które były zamieszkałe przez zróżnicowane pod względem kulturowym i etnicznym społeczeństwo, co było efektem ruchów migracyjnych występujących na tym obszarze w przeszłości, zob. G. Białuński, *Zarys dziejów osadnictwa na Mazurach*, „Echa Przeszłości” 2019, 20/1, s. 335–348.

pogłębiło niezadowolenie społeczne w mieście. W tej sytuacji członkowie partii oraz kierownictwa w zakładach pracy otrzymali zadania, zgodnie z którymi mieli dążyć do rozładowywania napięć społecznych¹⁵. Jednak wobec pogarszającej się sytuacji gospodarczej i wydarzeń politycznych z jesieni 1988 r. nie było to łatwe.

Wznowienie rozmów z opozycją polityczną, a zwłaszcza sytuacja, jaka wytworzyła się po telewizyjnej debacie Wałęsa–Miodowicz ośmieliły robotników do wysuwania swoich żądań¹⁶. Przypomnieć warto, że o ile w styczniu 1989 r. w kraju uczestniczyło w strajkach 15 tys. osób, to już w marcu 1989 r. było ich 269 tys.¹⁷ Coraz większa aktywność polityczna społeczeństwa sprawiła, że członkowie władz partyjnych w Lidzbarku zmuszeni byli do podjęcia szeregu działań „zapobiegawczych”. Wobec szybko zmieniającej się sytuacji w kraju i w obawie przed wzrostem napięć społecznych, które mogłyby przerodzić się w akcję strajkową w mieście, jeszcze w marcu 1989 r. na posiedzenie Egzekutywy KM PZPR w Lidzbarku Warmińskim wezwani zostali kierownicy zakładów pracy oraz sekretarze POP. Kierownictwo partyjne w mieście chciało mieć dokładną informację o nastrojach wśród pracowników największych lidzbarskich przedsiębiorstw. Zdawano sobie sprawę, że nie są one przychylne dla ówczesnych władz. Zdaniem miejskich wóldarzy partyjnych narzędziem, które mogło spacyfikować nastroje niezadowolenia mieszkańców miasta była poprawa warunków bytowych, której źródłem miał być wzrost płac. W związku z tym, że nowe prawo pozwalało dyrekcjom przedsiębiorstw państwowych na regulowanie w określonych granicach wysokości wynagrodzeń we własnym zakresie, bez wyraźnych nakazów z central tych przedsiębiorstw¹⁸, od dyrekcji zakładów pracy zażądano informacji o wroście płac. Członkowie KM PZPR mieli świadomość tego, jak istotnym elementem kształtowania nastrojów społecznych była wysokość wynagrodzeń. Stąd wezwani szefowie przedsiębiorstw pokrótce zreferowali, jak kształtował się poziom płac w ich zakładach. Dodajmy, że według oficjalnych danych w samym 1988 r. w wyniku inflacji, rosnącego niezadowolenia, kolejnych strajków i żądań płacowych, przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce uspołecznionej w Polsce wzrosło o 81,9%¹⁹. Średnie wynagrodzenie miesięczne wynosiło wówczas w kraju

¹⁵ Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lidzbarku Warmińskim (dalej: KM PZPR), 1165/31, Notatka z narady aktywu społeczno-politycznego w Lidzbarku Warmińskim z 25 VIII 1988 r., k. nlb.

¹⁶ Debata między Alfredem Miodowiczem – przewodniczącym popieranego przez ówczesne władze Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych i Lechem Wałęsą – przewodniczącym zdelegalizowanej podczas stanu wojennego „Solidarności” odbyła się 30 XI 1988 r. Transmitowana była na żywo przez Telewizję Polską. Lech Wałęsa pojawił się wówczas w telewizji po raz pierwszy od wprowadzenia stanu wojennego.

¹⁷ A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989–2015*, Kraków 2016, s. 31.

¹⁸ D. Grala, op. cit., s. 315.

¹⁹ Obwieszczenie Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 3 lutego 1989 r. w sprawie wysokości wzrostu przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce uspołecznionej w 1988 r., „Monitor Polski” (dalej: M. P.) 1989, nr 3, poz. 34.

53 090 zł²⁰. Dane te, oficjalnie ogłoszone w „Monitorze Polskim”, mogą jednak budzić pewne wątpliwości. Szczególnie jeśli porównamy je z rzeczywistą skalą podwyżek, jaka miała miejsce w terenie.

W Lidzbarku Warmińskim, podobnie jak w całym kraju, na początku 1989 r. zanotowano dość znaczne podwyżki płac. Z informacji przedstawionej przez dyrekcje zakładów pracy wynikało, że na początku 1989 r. podwyższono pensje maksymalnie o ok. 40%. Skala podwyżki kształtowała się jednak różnie w poszczególnych zakładach i przedsiębiorstwach. W Przedsiębiorstwie Budownictwa Komunalnego i Mieszkaniowego w styczniu 1989 r. podwyższono płace średnio o 40%, w wyniku czego średnie wynagrodzenie w zakładzie wzrosło z 39 tys. zł do 56 tys. zł. Jednak wysokość podwyżki nie zadowoliła pracowników i została przez nich odebrana jako opóźnione w czasie wyrównanie płac w stosunku do szybkiego tempa wzrostu cen podstawowych produktów i kosztów utrzymania. Związki zawodowe w tym przedsiębiorstwie, jak relacjonowano w marcu 1989 r. podczas posiedzenia Egzekutywy KM PZPR, zajęły więc „pozycję wyczekującą”²¹.

Podwyżki płac wprowadzono także w innych przedsiębiorstwach na terenie miasta. W Państwowej Spółdzielni Spożywców (PSS) „Społem” płace w 1988 r. wynosiły średnio 32,7 tys. zł. Na początku 1989 r. średnia pensja wzrosła do 43 tys. zł, a więc o 31,5%. Jednak w porównaniu z inflacją w 1988 r., która wyniosła 60,2%²², podwyżki nie wyrównały strat spowodowanych wzrostem cen towarów i usług. Nic więc dziwnego, że również w tym przedsiębiorstwie wysokość podwyżek nie satysfakcjonowała pracowników, tym bardziej że w 1989 r. w dalszym ciągu rosły ceny. Według informacji, które spływały do miejskich władz partyjnych przeważały w tym czasie nastroje pesymistyczne. Związki zawodowe zgrupowane w wyraźnie emancypującym się OPZZ przygotowały akcje protestacyjne, w których domagano się kolejnych podwyżek płac. W PSS „Społem” zaobserwowano także inne niebezpieczne z punktu widzenia Egzekutywy KM PZPR zjawisko – porzucanie legitymacji partyjnych, które w terenie było wyrazem dezaprobaty „dołów” partyjnych wobec polityki władz. W ciągu 1988 r. i dwóch pierwszych miesięcy 1989 r. liczba członków PZPR w tym przedsiębiorstwie skurczyła się z 80 do 35 osób. Dodajmy, że decyzji poszczególnych członków o porzuceniu legitymacji partyjnych nie zmieniały także rozmowy, jakie na polecenie Egzekutywy KM PZPR prowadzili z nimi sekretarze POP²³.

²⁰ Obwieszczenie Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 14 lutego 1989 r. w sprawie wysokości przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce uspołecznionej w roku 1988, M. P. 1989, nr 3, poz. 32.

²¹ APO, KM PZPR, 1165/31, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR z marca 1989 r. [b.d.], k. nlb.

²² *Roczne wskaźniki cen towarów i usług...*

²³ APO, KM PZPR, 1165/31, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR z marca 1989 r., [b.d.], k. nlb.

Warto podkreślić, że nie wszystkie zakłady zastosowały się do 40-procentowego progu podwyżek płac, często znaczenie go przekraczając. Przykładowo w 1988 r. w Spółdzielni Mieszkaniowej „Warmia” średnia płaca w grudniu 1988 r. wynosiła 38 tys. zł, a po podwyżkach w styczniu 1989 r. wzrosła do ok. 60 tys. zł, a więc o 57%. Jednak stale pogarszająca się sytuacja cenowa na rynku nie polepszała nastrojów mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego. Następne podwyżki zaplanowane na kwiecień 1989 r. o kolejnych 40%, w perspektywie nadchodzących wyborów czerwcowych 1989 r. miały przeciwdziałać rosnącemu niezadowoleniu załóg²⁴. Nie wszystkie przedsiębiorstwa były jednak w stanie je zrealizować, wśród nich m.in. PSS „Społem”. Eskalacja akcji protestacyjnych w tym przedsiębiorstwie nastąpiła w momencie niekorzystnym dla władz partyjnych, gdyż w końcu maja 1989 r., a więc na krótko przed czerwcowymi wyborami. Co prawda władze miejskie starały się rozwiązać powstałe w wyniku akcji protestacyjnej utrudnienia w dystrybucji artykułów spożywczych, zlecając ich sprzedaż innym pionom handlowym (m.in. „GS” dokonywał ich sprzedaży bezpośrednio z samochodów dostawczych), jednak akcja protestacyjna wpłynęła na pogorszenie się nastrojów społecznych²⁵.

Poza protestami pracowniczymi, w których domagano się podwyżek płac, w pierwszych miesiącach 1989 r. pod wpływem zmian wywołanych tzw. rozmowami okrągłego stołu i w perspektywie nadchodzących w czerwcu wyborów spontanicznie zaczęły odradzać się w mieście struktury zdelegalizowanej „Solidarności” w postaci komisji zakładowych. Powstał także Terenowy Zarząd Regionu Warmińsko-Mazurskiego w Lidzbarku Warmińskim. Na jego czele stanął Karol Syniec, a po nim Aleksander Pytłowany. We władzach znalazł się jeszcze Władysław Bojarski – zastępca przewodniczącego oraz członkowie prezydium: Izabela Orłowska i Kazimierz Golec. Członkiem prezydium Zarządu Regionu został Sławomir Krasowski²⁶. 26 kwietnia 1989 r. zawiązał się w Lidzbarku Warmińskim Komitet Obywatelski „Solidarność”. Na jego czele stanął Wiesław Czermak-Nowina. Później zaś kolejno: Piotr Dworzyński, Andrzej Leonowicz i Aleksander Pytłowany. Członkowie Komitetu włączyli się w mieście w organizację kampanii wyborczej do parlamentu w 1989 r.²⁷

W 1989 r. kampanię wyborczą do Sejmu i Senatu prowadziła również miejska instancja partyjna niezbyt energicznie wspierana przez sojuszników z ZSL i SD. Różniła się ona znacznie od dotychczasowych kampanii wyborczych, które odbywały się

²⁴ Ibidem.

²⁵ *Uroczystości Bożego Ciała, akcja protestacyjna PSS „Społem”. Informacja KW PZPR w Olsztynie dla KC PZPR, 26 V 1989 r.*, w: *Rok ostatni. Wydarzenia 1989 roku w telexach Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Wybór dokumentów z zasobu Archiwum Państwowego w Olsztynie*, do druku podali M. Korejwo i K. Maciejko, Olsztyn 2019, dok. nr 74, s. 240.

²⁶ L. Szwedowicz, *Normalizacja życia i rozwój miasta. Miasto w latach osiemdziesiątych*, w: *Lidzbark Warmiński: z dziejów miasta i okolic*, niewydany maszynopis w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej im. M. Kromera w Lidzbarku Warmińskim, s. 219.

²⁷ Ibidem.

po 1945 r. Jak już wspomniano zgodnie z ustaleniami „okrągłego stołu” wybory do Senatu były w pełni demokratyczne. Natomiast do Sejmu kandydaci bezpartyjni, czyli m.in. działacze ówczesnej opozycji, mogli ubiegać się zaledwie o 35% mandatów²⁸. Lidzbarscy działacze partyjni organizując kampanię wyborczą dużą wagę przywiązywali do wizualnej prezentacji własnych kandydatów na posłów i senatorów. Na terenie Spółdzielni Mieszkaniowej i niektórych zakładów pracy ustawiono plansze z portretami kandydatów na posłów i senatorów – członków PZPR, ZSL i SD. Główne zadanie POP w zakładach pracy polegało na promowaniu własnych kandydatów. Wyznaczono dokładne terminarze zebrań, podczas których instruowano członków partii, w jaki sposób i na jakich kandydatów powinni głosować. W trakcie majowych posiedzeń Egzekutywy KM PZPR wyświetlano filmy przedstawiające partyjnych kandydatów na posłów i senatorów. Wytypowano także mężów zaufania, którzy mieli reprezentować PZPR w komisjach wyborczych²⁹. W kampanię wyborczą w Lidzbarku włączył się także kandydat na posła członek PZPR Andrzej Bałtroczyk, który odbywał spotkania przedwyborcze z pracownikami zakładów pracy³⁰. Na trzy dni przed pierwszą turą czerwcowych wyborów zorganizowano kolejne posiedzenie Egzekutywy, podczas którego jeszcze raz omówiono zasady głosowania oraz przedstawiano prognozy poparcia dla kandydatów koalicji (PZPR, ZSL, SD). Wtedy jeszcze liczone na zwycięstwo wyborcze. Trudniej natomiast było członkom Egzekutywy KM ustalić jego rozmiary³¹.

W wyborach do Sejmu w okręgu wyborczym nr 67, na terenie którego leżał m.in. Lidzbark Warmiński, ustalono pięć mandatów: trzy dla kandydatów z list partyjnych (po jednym mandacie dla PZPR, ZSL i SD) i dwa dla kandydatów bezpartyjnych. Po pierwszej turze do Sejmu dostała się Grażyna Langowska (62,84% głosów) i Zenon Złakowski (56,04% głosów) – oboje z listy Komitetu Obywatelskiego – którzy zdobyli mandaty przeznaczone dla kandydatów bezpartyjnych³². Trzy inne mandaty, o które ubiegali się kandydaci „partyjni” nie zostały obsadzone z powodu nieuzyskania wymaganej liczby głosów przez żadnego z nich. Przypomnijmy, że zgodnie z ordynacją wyborczą za wybranych kandydatów na posłów uznawano tych, którzy uzyskali więcej niż połowę ważnych

²⁸ Poza kandydatami zgłoszonymi przez KO „Solidarność” o mandaty te ubiegali się w kraju m.in. kandydaci zgłoszeni przez Konfederację Polski Niepodległej, Unię Polityki Realnej, Ruch Wolnych Demokratów, niezależnych katolików, a także kandydaci popierani przez PZPR, zob. P. Codogni, *Wybory czerwcowe 1989 roku. U progu przemiany ustrojowej*, Warszawa 2012, s. 167–171.

²⁹ APO, KM PZPR, 1165/31, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Lidzbarku Warmińskim z 19 V 1989 r., k. nlb.

³⁰ *Przebieg kampanii wyborczej. Informacja KW PZPR w Olsztynie dla KC PZPR*, 11 V 1989 r., w: *Rok ostatni...*, dok. nr 66, s. 222.

³¹ APO, KM PZPR, 1165/31, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Lidzbarku Warmińskim z 1 VI 1989 r., k. nlb.

³² Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 8 czerwca 1989 r. o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r., M. P. 1989, nr 21, poz. 149.

głosów³³. W przypadku wyborów do Senatu na dwa mandaty przewidziane w ordynacji wyborczej dla województwa olsztyńskiego³⁴, już w pierwszej turze na senatorów wybrano Erwina Kruka i Antoniego Jutrzenkę-Trzebiatowskiego³⁵, którzy również kandydowali z listy Komitetu Obywatelskiego. Wszystkie możliwe do zdobycia przez bezpartyjnych miejsca w Sejmie i Senacie uzyskali więc kandydaci Komitetu Obywatelskiego już w pierwszej turze³⁶.

Po pierwszej turze wyborów (4 kwietnia 1989 r.) zwołano kolejne posiedzenie Egzekutywy KM PZPR, w którym udział wzięli także przedstawiciele miejskich struktur partii koalicyjnych: MK SD i MGK ZSL. Wynik wyborów był niewątpliwie dużym zaskoczeniem dla miejskich działaczy PZPR, ZSL i SD. Trudno im było pogodzić się z tak dużym poparciem udzielonym kandydatom „Solidarności” i dlatego nie kryli swego rozgoryczenia³⁷. Dyskusja dotyczyła przede wszystkim przyczyn niekorzystnego wyniku głosowania w pierwszej turze. Kolejni dyskutanci nie dopuszczali do siebie myśli, że społeczeństwo mogło od partii się odwrócić. Dobry wynik opozycji przypisywano trikom wyborczym „Solidarności”. Otwarcie wyraził to I sekretarz KM PZPR Józef Rossochacki: „manipulacja wyborami była duża, rozsądek nie kierował wyborcami”. We wnioskach z dyskusji zapisano: „Wyniki wyborów wyraźnie wskazują na manipulację ‘Solidarności’, aktywne stosowanie wskazówek opozycji”. Często przewijające się w czasie dyskusji pojęcie >>„manipulacji” „Solidarności”<< oznaczać miało wręczanie wyborcom instrukcji do głosowania. Zgodzono się, że propaganda wizualna i spotkania z kandydatami w niewielkim stopniu wpłynęły na wyniki głosowania, gdyż „decydującym znaczeniem było przygotowanie do wyborów poprzez >>ściągi<<”³⁸. Dodajmy, że pomysł Komitetu Obywatelskiego na wręczanie „ściąg” wynikał z nawyków społeczeństwa, które w wyborach w okresie PRL często mechanicznie wrzucało karty do urny. „Ściągi” ułatwić więc miały wyborcom poprawne wypełnienie kart, na których należało dokonać kilku, właściwych z punktu widzenia Komitetu Obywatelskiego, skreśleń³⁹.

³³ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej X kadencji, na lata 1989–1993, Dz. U. 1989, nr 19, poz. 102.

³⁴ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Ordynacja wyborcza do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. 1989, nr 19, poz. 103.

³⁵ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 8 czerwca 1989 r. o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r., M. P. 1989, nr 21, poz. 50.

³⁶ Dodać warto, że w pierwszej turze do Sejmu wybrany został również kandydujący z ramienia Komitetu Obywatelskiego Józef Lubieniecki, który startował na terenie okręgu wyborczego nr 66 nie obejmującego Lidzbarka Warmińskiego, choć usytuowanego również na terenie województwa olsztyńskiego (Biskupiec), zob. Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 8 czerwca 1989 r. o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Sejmu...

³⁷ Na 161 mandatów w sejmie, które mogła uzyskać opozycja, po I turze zdobyła 160. Natomiast w wyborach do senatu na 100 mandatów w I turze zdobyła 92, zob. „Życie Warszawy”, 5–12 VI 1989 r.

³⁸ APO, KM PZPR, 1165/31, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Lidzbarku Warmińskim z 12 VI 1989 r., k. nlb.

³⁹ A. Dudek, op. cit., s. 36.

Co ciekawe miejscy działacze partyjni w Lidzbarku Warmińskim nie upatrywali przyczyn porażki w fatalnej sytuacji gospodarczej kraju, w nienajlepszym położeniu ekonomicznym ludności miasta, niskiej stopie życiowej, zmęczeniu mieszkańców nieustannie ciągnącym się od 1980 r. kryzysem gospodarczym, w braku perspektyw, braku zaufania do rządzących, w końcu w braku podstawowych wolności obywatelskich. Tak płytka diagnoza wynikała najprawdopodobniej z wielkiego zaskoczenia, jakim były wyniki wyborów. Zaskoczenie zaś było skutkiem bezkrytycznej wiary w przekaz propagandowy o szerokim zapleczu społecznym władzy komunistycznej w Polsce, któremu członkowie PZPR ulegli.

Warto dodać, że w drugiej turze wyborów przeprowadzonych 18 czerwca 1989 r., z okręgu wyborczego nr 67, obejmującego Lidzbark Warmiński, do Sejmu wybrani zostali przewidziani w kontrakcie przedwyborczym trzej kandydaci „partyjni”: Jerzy Dowgwiłowicz (PZPR), Wojciech Gryczewski (ZSL) i Teresa Dobielińska-Eliszewska (SD)⁴⁰.

Po wyborach czerwcowych, latem 1989 r. w trakcie kolejnych posiedzeń Egzekutywy KM PZPR oraz posiedzeń plenarnych KM PZPR, członkowie lidzbarskiej organizacji partyjnej nie kryli rozgoryczenia sytuacją w kraju, a przede wszystkim w ich partii. Nie potrafili sobie wyobrazić funkcjonowania partii po likwidacji POP w kolejnych zakładach pracy. Nie wiedzieli, w jakim kierunku podąży PZPR. Dezorientacja i wielka niewiadoma co do politycznej przyszłości ich samych i partii wzmagaly niezadowolenie lidzbarskich działaczy. Podczas zebrań zmienił się przede wszystkim ton wypowiedzi. Członkowie miejskiej organizacji partyjnej głośno krytykowali kierownictwo, co jeszcze kilka tygodni wcześniej było nie do pomyślenia. Mieli za złe partyjnej centrali, że samodzielnie podejmuje strategiczne decyzje, decydujące o przyszłości ich organizacji, bez konsultacji z „dołami” partyjnymi: „kierownictwo robi sobie co chce, a nie pyta dołów – podstawowej bazy partyjnej”⁴¹. Dość trafnie styl kierowania partią scharakteryzował były I sekretarz KM PZPR, w 1989 r. członek KM i Egzekutywy KM PZPR – Franciszek Ostas: „To, co my powiemy, to i tak będzie bez skutku, gdyż głos członka partii nie był i nie jest respektowany. Przykłady można przytaczać z naszego podwórka, województwa czy kraju. Nie mamy wpływu na to, co zadecyduje kierownictwo, jesteśmy tylko wykonawcami decyzji”. Tym tłumaczono rozgoryczenie i „zniechęcenie w środowisku partyjnym”⁴². Gorzki ton pobrzmiewający w wypowiedziach lokalnych lidzbarskich notabli partyjnych wyraźnie świadczył o tym, że dominowali wśród nich przedstawiciele nurtu konserwatywnego, przeciwnicy liberalizacji systemu, zbyt dużych ustępstw na rzecz obo-

⁴⁰ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 20 czerwca 1989 r. o wynikach ponownego głosowania i wynikach wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 18 czerwca 1989 r., M. P. 1989, nr 21, poz. 151.

⁴¹ APO, KM PZPR, 1165/13, Protokół z plenarnego posiedzenia KM PZPR w Lidzbarku Warmińskim z 20 VII 1989 r., k. nlb.

⁴² Ibidem.

zu solidarnościowego. Zdawali się oni jeszcze nie rozumieć, że system, który utwierdzali, był niewydolny i niereformowalny. Nieświadomi sytuacji w Polsce i ZSRR uważali, że nadal trzeba trwać i reformować go. Z drugiej strony nie mieli szans na uwłaszczenie się na majątku państwowym w takim stopniu jak działacze ze ścisłego kierownictwa partyjnego. Dyscyplina partyjna nie pozwalała jednak otwarcie krytykować polityki centrali partyjnej.

Nastroje rozgoryczenia kierownictwa PZPR w mieście potęgowało także to, że partia w tym czasie okazywała się już zupełnie bezsilna wobec protestów społecznych. Nie była w stanie zastosować „środków perswazyjnych”, nie wyłączając siłowych, takich chociażby jak przed 1989 r. W sierpniu 1989 r. w Lidzbarku Warmińskim w niektórych zakładach pracy nastroje ponownie zradykalizowały się. Pogarszająca się sytuacja gospodarcza, lawinowy wzrost cen po urynkowieniu gospodarki żywnościowej przez rząd Rakowskiego (od 1 sierpnia 1989 r.) spowodowały drastyczny spadek stopy życiowej społeczeństwa. 18 sierpnia 1989 r. zastrajkowało Przedsiębiorstwo Transportu Handlu Wewnętrznego. W Rejonie Dróg Publicznych kontynuowano akcję protestacyjną przez oflagowanie zakładowych budynków. Działacze partyjni nie byli już jednak w stanie skutecznie przeciwdziałać tym akcjom⁴³.

Jesienią 1989 r. lidzbarska organizacja partyjna była skazana na polityczne „dryfowanie” zgodnie z głównym nurtem przemian, który wytyczyło warszawskie kierownictwo. W obliczu zmian jakie zaszły na szczytach władzy w kraju – wyboru na prezydenta Wojciecha Jaruzelskiego i powołaniu gabinetu Tadeusza Mazowieckiego – przygotowywała się do mającego się odbyć w 1990 r. XI Zjazdu PZPR. Początkowo liczone, że decyzje powzięte podczas Zjazdu zahamują proces zmian politycznych w kraju zapoczątkowany jesienią 1988 r. Jednym z najważniejszych zadań był wybór delegatów na Zjazd reprezentujących partyjne środowisko Lidzbarka Warmińskiego. Kandydatów zgłaszały podstawowe organizacje partyjne. W Komitecie Miejskim lidzbarscy działacze nie mogli się zdecydować, czy KM także miał zgłaszać własnych kandydatów. Ostatecznie, w wyniku głosowania, zdecydowano o zgłoszeniu kandydata także przez KM. Zwyciężyły więc stare nawyki, nie chciano zgodzić się na to, aby wyłącznie „doły partyjne” reprezentowały lidzbarskich działaczy. To, na co kilka tygodni wcześniej tak zgodnie utyskiwali członkowie KM – dyrektywny sposób zarządzania partią – teraz sami praktykowali⁴⁴.

Kampania miała także doprowadzić do wypracowania założeń programowych i modelu nowej partii, które miały być omawiane i przyjęte podczas XI Zjazdu. Partia ta – jak oficjalnie zapewniano – zgodnie z decyzjami XVI Plenum KC PZPR miała być otwarta

⁴³ *Nastroje społeczne, sytuacja gospodarcza, akcje strajkowe w regionie. Informacja KW PZPR w Olsztynie dla KC PZPR*, 18 VIII 1989 r., w: *Rok ostatni...*, dok. nr 110, s. 311.

⁴⁴ APO, KM PZPR, 1165/13, Protokół z plenarnego posiedzenia KM PZPR w Lidzbarku Warmińskim z 23 XI 1989 r., k. nlb.

na odmienne poglądy, współpracująca ze związkami zawodowymi, organizacjami samorządowymi i nowymi ugrupowaniami lewicowymi⁴⁵.

Podczas kampanii przedzjazdowej w mieście członkowie Egzekutywy organizowali narady z działaczami POP, prowadzili indywidualne rozmowy z sekretarzami zakładowych organizacji partyjnych, dotyczące typowania i wyboru kandydatów na XI Zjazd. Określono obwody głosowania, uaktualniono listy partii. W końcu 1989 r., według oficjalnych danych, lidzbarska organizacja partyjna liczyła 773 członków. W wyborach delegatów wzięło udział 428 członków i raczej tę drugą liczbę należy uznać za bliższą rzeczywistego stanu czynnych członków PZPR w mieście. Podkreślić należy, że w tym czasie wyraźnie kurczyły się szeregi PZPR w Lidzbarku Warmińskim. Postępujące trudności gospodarcze, wspomniany wzrost cen spowodowany m.in. urynkowaniem gospodarki żywnościowej, przekładały się na coraz niższy standard życia mieszkańców, w tym również członków partii. Przypomnieć warto, że na koniec 1989 r. inflacja liczona rok do roku wyniosła 251,1%⁴⁶. Jesienią 1989 r. wielu członków PZPR traciło wiarę w system komunistyczny i możliwość jego dalszego trwania. Wiarę tę mocno zachwiały wydarzenia tzw. jesieni narodów w kolejnych państwach bloku sowieckiego – na Węgrzech, w Czechosłowacji, Niemieckiej Republice Demokratycznej i Rumunii. Wymownym skutkiem tych wydarzeń było składanie legitymacji partyjnych. W ostatnim kwartale 1989 r. odeszło z PZPR w Lidzbarku Warmińskim 126 działaczy (w październiku – 16 członków, w listopadzie – 33, a w grudniu – już 77)⁴⁷. Porzucanie legitymacji partyjnych dotyczyło nie tylko Lidzbarka. Podobny proces wystąpił w tym czasie w całym kraju⁴⁸. W dniach 28–29 stycznia 1990 r. odbył się XI Zjazd PZPR, na którym doszło do samorozwiązania się PZPR. W miejsce rozwiązanej partii powstały m.in. Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej (SdRP) oraz Unia Socjaldemokratyczna (od lutego Polska Unia Socjaldemokratyczna)⁴⁹. Po likwidacji PZPR także w Lidzbarku Warmińskim w lutym 1990 r. powstały cztery koła Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej, do których wstąpiło ok. 70 członków. Jak się zdaje, byli to ci niedawni działacze PZPR, którzy trwali w jej szeregach do końca istnienia partii w mieście.

Rok 1989 przyniósł również dość istotne zmiany w funkcjonowaniu wybranej niedemokratycznie w 1988 r. Miejskiej Rady Narodowej. Były one wyrazem odradzania się rzeczywistej samorządności. Po wyborach parlamentarnych lidzbarski Komitet Obywatelski „Solidarność” oddelegował swych przedstawicieli do MRN, którzy weszli do komisji problemowych jako obserwatorzy. W obliczu zmian dokonujących się w kraju

⁴⁵ Ibidem, Informacja o przebiegu kampanii przedzjazdowej w 1989 r., k. nlb.

⁴⁶ *Roczne wskaźniki cen towarów i usług...*

⁴⁷ APO, KM PZPR, 1165/13, Informacja o przebiegu kampanii przedzjazdowej w 1989 r., k. nlb.

⁴⁸ A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja...*, s. 418.

⁴⁹ Na czele Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej stanęli wówczas Aleksander Kwaśniewski i Leszek Miller. Unią Socjaldemokratyczną kierował Tadeusz Fiszbach, zob. A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja...*, s. 448–450.

po wyborach czerwcowych, uznali oni, że na terenie miasta należy bacznie przyglądać się radnym, reprezentującym w większym stopniu interes partyjny, niż rzeczywiste interesy mieszkańców. Formalnie przedstawiciele KO „Solidarność” nie byli członkami MRN i komisji działających w jej strukturze. Uczestniczyli więc w dyskusjach, nie biorąc jednak udziału w głosowaniach. Była to niewątpliwie próba wywarcia presji na radnych, aby ci podejmowali decyzje służące lidzbarczanom. Wyraźnie też dawali do zrozumienia, że są czynnikiem reprezentującym rzeczywiste interesy mieszkańców. Presja wywierana na radnych była w istocie dość duża, gdyż przedstawiciele KO „Solidarność” podawali do publicznej wiadomości swoje opinie o decyzjach podjętych przez Radę i jej komisje. Podczas posiedzeń wyrażali także swoje zdanie na temat potrzeby zmian w funkcjonowaniu władz lokalnych. W październiku 1989 r. przedstawili na posiedzeniu MRN swoje stanowisko w sprawie reformy samorządowej. Było ono plonem przemyśleń ogólnopolskiego Komitetu Obywatelskiego. Sprowadzało się do kilku postulatów, które w marcu 1990 r. zawarte zostały w ustawie o samorządzie terytorialnym⁵⁰: „Reprezentatywne organy wybieralne muszą pochodzić z autentycznych demokratycznych wyborów. Musi być przywrócona podmiotowość miast i gmin w świetle prawa cywilnego i publicznego. Samorząd musi zarządzać mieniem komunalnym i posiadać stabilne podstawy gospodarki finansowej. Musi też mieć własne organy wykonawcze podporządkowane radom narodowym, odrębne od administracji państwowej. [...] Decyzje o wykorzystaniu środków finansowych pozostawione muszą być w całości w rękach samorządów, zaś całość dochodów miast i gmin powinna być skupiona w budżecie rady narodowej”⁵¹.

Przedstawiciele KO „Solidarność” zgłosili także pewne propozycje dotyczące kierunków rozwoju Lidzbarka Warmińskiego. Zaproponowali radnym MRN podjęcie wspólnych działań zmierzających do stworzenia perspektyw rozwoju miasta. Szanse widziano w rozwoju przetwórstwa żywności i rozbudowie zakładów elektronicznych. Zaproponowano opracowanie długofalowego programu rozwoju Lidzbarka Warmińskiego, którego podstawą miało być poszukiwanie możliwości zainteresowania kapitału zagranicznego inwestycjami na terenie miasta. Zaproponowano także podjęcie wspólnych działań z MRN w celu przejścia na potrzeby miasta całości budynków i obiektów sportowych likwidowanej jednostki wojskowej nr 2317⁵². Symbolicznym aktem zamykającym pewien rozdział w dziejach miasta była decyzja Miejskiej Rady Narodowej z 10 lutego 1990 r. przekazująca budynek-nieruchomość przy ul. Orła Białego 10, po byłym KM PZPR, na potrzeby nowotworzonej Szkoły Muzycznej⁵³.

⁵⁰ Zob. Ustawa z dnia 20 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, Dz. U., 1990, nr 16, poz. 95.

⁵¹ APO, Miejska Rada Narodowa w Lidzbarku Warmińskim (dalej: MRN), 1228/70, Propozycje Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Lidzbarku Warmińskim dotyczące kierunków rozwoju miasta z 11 X 1989 r., k. 177–178.

⁵² Ibidem, k. 179.

⁵³ APO, MRN, 1228/71, Protokół z sesji MRN w Lidzbarku Warmińskim z 28 II 1990 r., k. 5.

Na fali zmian politycznych dokonanych w 1989 i 1990 r. zaczęło odradzać się życie społeczno-polityczne w Lidzbarku Warmińskim. Powstawały nowe ugrupowania, stronnictwa, stowarzyszenia i towarzystwa. Pierwsze nowe ugrupowania partyjne na terenie miasta zaczęły powstawać na początku 1990 r. 4 lutego 1990 r. utworzono lidzbarskie koło Polskiego Stronnictwa Ludowego „Solidarność”, którego prezesem został ówczesny przewodniczący Rady Miasta Józef Zysk. W następnym roku liczyło ono 40 członków. 26 marca 1990 r., jako pierwsze w województwie olsztyńskim, powstało w Lidzbarku koło Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego (ZChN), na czele którego stanął Wiesław Czermak-Nowina⁵⁴. Z czasem powstawały także miejskie koła i zarządy innych partii i stronnictw.

Poza inicjatywami politycznymi spontanicznie zaczęły pojawiać się inicjatywy społeczne. Już wiosną 1989 r. zaczęto organizować w Lidzbarku Warmińskim Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej. Zebranie grupy, która zainicjowała jego działalność, odbyło się 16 marca 1989 r. Początkowo „tymczasowym” przewodniczącym został Kazimierz Moroz. Później członkowie Towarzystwa na przewodniczącą wybrali Helenę Babicką. 11 listopada 1989 r. utworzono lidzbarskie koło Stowarzyszenia Żołnierzy Armii Krajowej. Stowarzyszenie to później przekształcono w Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej. Prezesem lidzbarskiego koła został Henryk Pietkiewicz. W 1991 r. liczyło ono 70 członków. W grudniu 1990 r. powstało w Lidzbarku Warmińskim koło olsztyńskiego Związku Sybiraków. Przewodniczącą została Leokadia Chruszcz, a sekretarzem Weronika Zarzycka. W mieście działało w tym czasie także koło Ogólnokrajowego Związku Ukraińców, którego przewodniczącym był Jan Lasowy. Koło liczyło 40 członków. W jego ramach działał zespół folklorystyczny pod kierownictwem Stefanii Lesek⁵⁵.

Znakiem czasu była także zmiana nazw ulic. Uchwałą MRN z 20 grudnia 1989 r. zmieniono dotychczasową ul. B. Bieruta na ul. Marszałka J. Piłsudskiego, ul. Zjednoczenia Partii na ul. Ks. J. Poniatowskiego, ul. Armii Czerwonej na ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ul. W. Lenina na ul. Bartoszycką, ul. Gen. K. Świerczewskiego na ul. Szwoleżerów, ul. L. Waryńskiego – część na ul. Legionów⁵⁶ i część na ul. 11 Listopada⁵⁷.

Z perspektywy lokalnej kłamrą zamykającą zmiany zapoczątkowane w 1989 r. były pierwsze w pełni demokratyczne wybory do samorządu terytorialnego, które przeprowadzono 27 maja 1990 r. W majowym numerze „Kuriera Lidzbarskiego”, na pierwszej stronie, ukazała się odezwa Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” z 10 kwietnia 1990 r., wzywająca mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego do poparcia kandydatów i programu

⁵⁴ L. Szwedowicz, op. cit., s. 219.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ APO, MRN, 1228/70, Uchwała MRN w Lidzbarku Warmińskim z dnia 20 XII 1989 r., k. 214.

⁵⁷ Ibidem, Uchwała MRN w Lidzbarku Warmińskim z dnia 27 II 1989 r., k. 69.

„Solidarności”⁵⁸. Jak się okazało, KO „Solidarność”, odniósł sukces w wyborach. Wprowadził do lidzbarskiej Rady Miejskiej 21 radnych (na 25 miejsc). Rada Miejska zastąpiła wybraną niedemokratycznie w 1988 r. Miejską Radę Narodową, której kadencję skrócono. Pierwszym burmistrzem został wybrany 19 czerwca 1990 r. Andrzej Leonowicz, a 31 stycznia 1991 r. zastąpił go Andrzej Walc. W dziejach miasta rozpoczął się tym samym nowy okres.

Podsumowując ocenę wydarzeń 1989 r. z perspektywy niewielkiego miasta na Warmii, jakim był Lidzbark Warmiński stwierdzić należy, że dokonujące się wówczas przemiany polityczne sprowadzały się nie tylko do gruntownych przeobrażeń na szczytach władzy państwowej, ale stanowiły także najważniejszą cezurę w powojennych dziejach lokalnych społeczeństw. Prowadziły nie tylko do zmian politycznych, wolnościowych, lecz także gospodarczych, co bezpośrednio przekładało się na życie codzienne mieszkańców. Od dekady stale pogarszający się poziom życia, problemy w zaopatrzeniu, świadomość braku perspektyw życiowych, galopująca inflacja sprawiły, że margines społecznej akceptacji dla poczynań władz komunistycznych stawał się coraz węższy. Społeczeństwo w całym kraju, w tym – wbrew nadziejom komunistów nie tylko w wielkich aglomeracjach, lecz także na obszarach wiejskich i w niewielkich miastach – dało temu wyraz podczas wyborów czerwcowych 1989 r. Poniekąd drugim etapem zmian, niezwykle istotnym z lokalnego punktu widzenia, były wspomniane wybory samorządowe z maja 1990 r. Wyrazem poparcia społeczności lidzbarskiej dla zmian zapoczątkowanych w 1989 r. były ich wyniki, dzięki którym kandydaci Komitetu Obywatelskiego zdominowali lidzbarską Radę Miejską.

Jednak z zachowanych dokumentów i przekazów wynika, że działania zarówno władz partyjnych, jak i społeczeństwa Lidzbarka Warmińskiego miały w tym czasie przede wszystkim charakter reaktywny. Brak wielkich zakładów przemysłowych czy ośrodka akademickiego czynił z miasta obszar mało dynamiczny pod względem społecznym i politycznym, mało angażujący się w bieżące przemiany. Społeczność Lidzbarka uważnie obserwowała zmiany zachodzące na scenie centralnej i na nie reagowała. Nie była jednak w stanie podjąć samodzielnych inicjatyw, niezależnych od tych, które rozgrywały się w głównych ośrodkach miejskich w kraju. Dotyczyło to zarówno działaczy partyjnych, jak i strony opozycyjnej. W pierwszym przypadku postawy takie wydają się zrozumiałe. Lokalni aparatczycy pełnili rolę wykonawców decyzji, które zapadały na szczytach partyjnych władz. W przypadku działaczy opozycyjnych, po rozbiciu lidzbarskich struktur „Solidarności” w okresie stanu wojennego, większa część jej członków do końca 1988 r. nie przejawiała większej aktywności, a od początków 1989 r. nie podejmowała na szerszą skalę autonomicznych, niezależnych działań od odradzającego się, a od 1988 r. stopniowo wychodzącego z ukrycia, krajowego kierownictwa NSZZ „Solidarność”.

⁵⁸ Zob. *Do mieszkańców Lidzbarka i Gminy Lidzbarskiej*, „Kurier Lidzbarski” 1990, nr 3, s. 1.

Nie zanotowano także postaw radykalnych, kontestujących porozumienie „Solidarności” ze stroną rządową. Aktywność opozycji wpisywała się w kierunek zmian wytyczony przez jej przywódców uczestniczących w rozmowach „okrągłego stołu”.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Olsztynie:

Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lidzbarku Warmińskim

Miejska Rada Narodowa w Lidzbarku Warmińskim

Źródła drukowane

Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 20 czerwca 1989 r. o wynikach ponownego głosowania i wynikach wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 18 czerwca 1989 r., „Monitor Polski” 1989, nr 21, poz. 151.

Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 8 czerwca 1989 r. o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r., „Monitor Polski” 1989, nr 21, poz. 149.

Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 8 czerwca 1989 r. o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r., „Monitor Polski” 1989, nr 21, poz. 50.

Obwieszczenie Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 14 lutego 1989 r. w sprawie wysokości przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce uspołecznionej w roku 1988, „Monitor Polski” 1989, nr 3, poz. 32.

Obwieszczenie Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 3 lutego 1989 r. w sprawie wysokości wzrostu przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce uspołecznionej w 1988 r., „Monitor Polski” 1989, nr 3, poz. 34.

Porozumienia okrągłego stołu. Warszawa 6 luty – 5 kwietnia 1989 r., wyd. NSZZ „Solidarność” Region Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 1989.

Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku, GUS <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja/roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych/> (dostęp: 16.11.2019).

Rok ostatni. Wydarzenia 1989 roku w teleksach Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Wybór dokumentów z zasobu Archiwum Państwowego w Olsztynie, do druku podali M. Korejwo i K. Maciejko, Olsztyn 2019.

Ustawa z dnia 20 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, 1990, nr 16, poz. 95.

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej X kadencji, na lata 1989–1993, „Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” 1989, nr 19, poz. 102.

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Ordynacja wyborcza do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, „Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” 1989, nr 19, poz. 103.

Sprawy gospodarcze w dokumentach pierwszej Solidarności, tom I: 16 sierpnia 1980 – 30 czerwca 1981, wybór, wstęp i opracowanie J. Luszniwicz i A. Zawistowski, Warszawa 2008.

Prasa

„Kurier Lidzbarski” 1990

„Życie Warszawy”, 1987, 1989

Maszynopisy

Szwedowicz L., *Normalizacja życia i rozwój miasta. Miasto w latach osiemdziesiątych*, w: *Lidzbark Warmiński: z dziejów miasta i okolic*, niewydany maszynopis w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej im. M. Kromera w Lidzbarku Warmińskim.

Opracowania

Baka W., *Zmagania o reformę. Z dziennika politycznego 1980–1990*, Warszawa 2007.

Białyński G., *Zarys dziejów osadnictwa na Mazurach*, „Echa Przeszłości” 2019, 20/1, s. 335–348.

Codogni P., *Wybory czerwcowe 1989 roku. U progu przemiany ustrojowej*, Warszawa 2012.

Dudek A., *Historia polityczna Polski 1989–2015*, Kraków 2016.

Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2005.

Grala D., *Reformy gospodarcze w PRL (1982–1989). Próba uratowania socjalizmu*, Warszawa 2005.

Kaliński J., *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995.

Kaliński J., *Transformacja gospodarki polskiej w latach 1989–2004*, Warszawa 2009.

Karpiński J., *Portrety lat. Polska w odcinkach 1944–1988*, Londyn 1989.

Kramer T., *Rynek-reforma-równowaga*, Warszawa 1989.

Müller A., *Główne kierunki przeobrażeń gospodarki polskiej*, w: *Kierunki i możliwości przezwyciężenia kryzysu gospodarczego w Polsce*, red. A. Müller, Warszawa 1993.

Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1980–2002*, Warszawa 2003.

The year 1989 from the local perspective. The example of Lidzbark Warmiński

Summary: The events that took place in Poland in 1988 and 1989 had an impact on local communities, and the community of Lidzbark Warmiński was no exception. They prompted a shift in social attitudes. Lidzbark residents adopted a more radical stance in the autumn of 1988, which elicited a response from

the local communist party and the administrative authorities. From the communists' point of view, the semi-free parliamentary elections and free Senate elections were the key instruments to upholding communist rule in the country (and the town) and diffusing social tensions. The article examines the policy changes introduced by the local authorities in Lidzbark Warmiński in 1989 in the wake of deteriorating social attitudes and Polish political transformations (between the autumn of 1988 and early 1990). The article provides insights into the main events that took place in Lidzbark Warmiński at the time, including the birth of opposition movements and grassroots initiatives in the local community.

Keywords: 1989, round table talks, Polish parliamentary elections of 1989, Lidzbark Warmiński